

»CONVENTUALITAS« U REDU MALE BRAĆE

Ljudevit Anton MARAČIĆ, Zagreb

Prvi franjevački red danas ima tri samostalna ogranka, od kojih jedan nosi oznaku: franjevci konventualci. Dok je za većinu ljudi pojam »konventualac« očevitna nepoznanica, čini se da i među redovnicima, pa čak i pripadnicima Franjevačkog reda, ima onih kojima je taj dodatak u najmanju ruku nejasan. Svrha je ovog rada da pojasni tu pojavu koja nije – kako ćemo uskoro vidjeti – isključiva vlastitost Franjevačkog reda.

Istini za volju treba priznati da literatura i bibliografija o tom pojmu vrlo malo govore, katkad čak i tendenciozno ili jednostrano, kao npr. D. A. Mortier (*La Conventualité*, III, Paris, 1907, str. 289–319), koji ističe samo negativne vidove tog fenomena. Ozbiljnije se time pozabavio povjesničar G. Odoardi, franjevac konventualac, koji je za veliki *Dizionario degli istituti di perfezione*, u izdanju Edizioni Paoline, pod nazivom »Conventualesimo« (II /1975/ 1711–1726) obradio temu i donio svoj kritički osvrt. Isti je autor za isto djelo opširno obradio i pojam »Conventuali« (III /1976/ 1–94), gdje možemo naći mnoge odgovore na to pitanje. U ovom radu ponajviše se oslanjamo na te studije.

I. Pojam i značenje

Poznato je kako je Franjo Asiški, nakon nekih početnih neodlučnosti, svoj red nazvao *Ordo fratrum minorum*, Red male braće, bez ikakvih dodataka. To je bilo suvišno. Braća su provodila neki oblik evanđeoskoga »putujućeg« života, bez trajnih boravišta, ali se ubrzo pokazala potreba za čvrstim uporištem, gdje bi braća mogla zajedno boraviti, obično negdje izvan grada. Takva je prebivališta Franjo Asiški najčešće nazivao »loca«, »habitacula« ili »domus«.¹ Katkad sv. Franjo ta boravišta naziva »eremum«, samotište, eremitaža ili romitorij,² a nalazila su se u zabačenim dijelovima izvan grada. Takvi su se romitoriji namnožili, osobito između 1212. i 1216. godine. Liturgijske obrede i sakramentalni život fratri su zadovoljavali u obližnjim crkvama, dok nisu počeli otvarati vlastite oratorije (oko 1222. godine), isključivši, dakako, vlasništvo nad zgradama i predmetima.

1 Usp. S. FRANCISCUS, *Regula I*, cp. VII; *Regula II*, cp. VI; *Testamentum* 5, 7.

2 Usp. S. FRANCISCUS, *De religiosa habitatione in eremo*, cp. 1.

Takav način života, vođen doista velikim žarom i s mnogo duhovnih plodova, nosio je sa sobom sve više opasnosti kad se Red počeo ubrzano množiti: olako primanje kandidata, njihova oskudna teološka formacija, nedostatak redovitoga zajedničkog života i discipline, udaljenost od neposrednih poglavara, mogućnost lutanja za manje savjesnu braću, duhovne napasti – samo je dio opasnosti koje su vrebale na brojnu braću.

Brzo se osjetila potreba da braća žive u većim zajednicama, pa tako već glasovite konstitucije iz Narbona, pod utjecajem sv. Bonaventure (1260), počinju razlikovati »loca conventualia« i »loca non conventualia«. Prva su bila nešto veća mjesta boravka, a morala su obuhvaćati »tredecim fratres et supra«. Takvi gradski samostani imali su neke posebne obveze i koralnu dužnost, uz naglašenu pastoralnu, liturgijsku, obrazovnu, društvenu, karitativnu pa i kulturalnu ulogu.

Tu naznaku »conventualis« susrećemo relativno rano u počecima Franjevačkog reda, pa se tako već 1241. poglavar samostana u Ascoliju naziva »guardianus conventualis«. Međutim, sam izraz nekako službeno ulazi u praksu nakon izjava pape Inocenta IV. o franjevačkim crkvama. Bulom »Cum tamquam veri« od 5. travnja 1250. godine Inocent IV. veće crkve Reda, koje su redovito bile okružene samostanima, izjednačuje s kanoničkim crkvama i naziva ih »konventualnima«: »Dignum esse credimus ut habitacula vestra inter alias honorabiles congregationes fidelium statuamus. Hinc est igitur quod vestris supplicationibus inclinati praesentium auctoritate decernimus, ut ecclesiae vestrae omnes, ubi conventus existunt, conventuales vocentur«, s pravom služenja misa, obavljanja obreda, dijeljenja sakramenata, upotrebom zvona i pravom na pokapanje mrtvih.

Papa Inocent IV (1254) i Klement IV (1265) upravljaju svoje bule »Ministris, custodibus, guardianis conventualibus«, a i spomenute Narbonske konstitucije sv. Bonaventure razlikuje »guardianos conventuales« od »guardianos non conventuales«, pa se tako ta naznaka s crkava i samostana prenosi i na osobe. Daljnji korak logična je posljedica: pridjev »conventualis« vezuje se ne samo uz poglavare već i na ostalu braću koja žive i djeluju u takvim crkvama i samostanima. Tako fra Arnald iz Foligna (1291), duhovni vođa bl. Anđele, za sebe kaže: »Assisium ad sanctum Franciscum morabar conventualis«,³ a u Perugi je 4. prosinca 1277. sastavljena oporuka »fratribus minoribus conventualibus de Campo Orti«.

Dakako, taj pridjev »conventualis« u počecima Reda samo pobliže određuje skupinu fratara, bez ikakve namjere da se time izrazi eventualna dismembracija ili izvrši neka distinktivna razdioba, makar u isto vrijeme postoji i druga fratarska skupina, poznatija pod nazivom »zelanti« ili nešto kasnije »spirituali« (1274).

Conventualitas kao pojam. Kao pojam »conventualitas« je teško susresti u velikim rječnicima i enciklopedijama. Pa i velike crkvene povijesti bilježe samo naziv, najčešće s negativnim kritičkim prizvukom.

Više-manje svi veliki crkveni redovi poznaju, premda u različitom opsegu i dometu, »conventualitas«. Klasično doba te pojave nekako pada u razdoblje između 13. i 15. stoljeća, s time da u početku pojam nosi pozitivnije konotacije, da bi nakon 14. stoljeća, zbog određenih slabosti i nekih zloporaba, »conventualitas« bio predstavljen u manje svijetlim bojama.

³ Arnaldus de FULGINEO, *Vita B. Angelae I*, n. 34.

Podrijetlo pojma nije teško uočiti. Potječe od latinske riječi »conventus« i »conventualis«, pri čemu izraz uključuje posebni sustav života u redovničkim zajednicama koje nastavaju istoimeni redovnici, obično u središtima gradova. Ako usporedimo način života u takvim samostanima s onim koji su provodili redovnici po samotištima ili romitorijima, uočljiva je manja strogoća s obzirom na opsluživanje pravilâ i življenja ideala osnivača, ponajviše pod utjecajem apostolskih potreba. Takvi redovnici žive blažom formom života i naglašavaju više aktivni tip apostolata, dok oni u samotištima više provode meditativni i kontemplativni oblik života.

Takav način života po većim samostanima nije, dakako, isljučivost franjevačke prakse, već je to svojstven oblik života u mnogim velikim redovima, premda valja naglasiti da je samo jedan takav red do danas preživio i očuvao to ime. Riječ je baš o našem slučaju, o Redu franjevaca konventualaca.

Pojam »conventualis« nije istoznačan u povijesnom razvoju. U počecima je izraz vrlo općenit i naznačava sve što se tiče i u vezi je s »conventusom«. Postupno izraz poprima specifično značenje i vezuje se uz neke povijesne osobitosti, kao što su:

- živjeti i djelovati u onim samostanima i crkvama koje je Sveta Stolica priznala kao konventualne, za razliku od onih redovnika koji žive u samotištima;
- apostolski način života manje je oštar i strog s obzirom na život braće u romitorijima, a otvoreniji papinskim oprostima i dopuštanjima, posebno u vezi sa siromaštvom, što olakšava zauzetiji pastoral i uvođenje studija u samostanima;
- širenje tog načina života, po želji crkvenih vlasti, izvan gradova i vlastitih zemalja, odlazak u misijske krajeve, preuzimanje posebnih zadataka, služenje Crkvi u specifičnim zadacima, borba protiv heretika, vođenje inkvizicije, visokoškolska aktivnost, karitativno djelovanje.

Značajke franjevačkog konventualizma. Kao i pape, tako i veći dio braće u olakšicama čita određenu pomoć za nove potrebe života i apostolata. Činjenica jest, i to potvrđuje razvoj prvih franjevačkih stoljeća, da su papinski interventi omogućili rast specifičnog usmjerenja koji je poznat pod imenom »conventualitas«. A taj razvoj prate ove logičko-kronološke značajke:

- napuštanje samotišta i ulazak u gradove (od 1225. dalje);
- podizanje većih samostana i crkava unutar zidina ili u blizini grada (od 1235. dalje);
- proglašenje crkava »konventualnima« (1250);
- postupan rast klerikalizacije Reda (1260);
- organiziranje studija na provincijskoj razini, a i na planu cijelog Reda;
- solidnija teološka i kulturalna formacija braće, pomak naglaska s penitencijalnog na doktrinarno propovijedanje;
- pučke misije i odlazak poganima;
- služenje Crkvi na hijerarhijskom području: samo u 13. stoljeću Red je dao Crkvi 147 biskupa, među njima sv. Ljudevita Anžuskog; 6 kardinala, među njima sv. Bonaventuru; jednog papu, a to je Nikola IV, svojedobni provincijal Sklavonske provincije; brojne papinske delegate i koncilske stručnjake: Aleksandra Haleškog na Prvom lionskom saboru (1245) i sv. Bonaventuru na Drugom lionskom saboru (1274);

- visokoškolska naobrazba, koja je uz dva već spomenuta teologa dala i poznata imena: Duns Skota, Ruđera Bacona, Ivana Peckama, Ivana Olivia;
 - podržavanje i promicanje umjetnosti, što je urodilo arhitektonskim biserima u Asiszu, Firenci, Bologni, Padovi, Veneciji, Napulju, Palermu, Fribourgu, Würzburgu, Kölnu, ili kod nas u Puli, Kopru, Piranu, Šibeniku...
 - a kao kruna svega su uzori svetosti, kojima se prvo franjevačko stoljeće doista može podičiti: ima 17 svetaca, 21 blaženika i na stotine onih koji takav glas uživaju među narodom, kao npr. naš blaženi Oton iz Pule i bl. Monald iz Kopra.
- Sve to zasigurno ne bi bilo moguće ostvariti da su braća ostala u samotištima, gdje su, doduše, mogli ostvariti herojski stupanj pustinjačke svetosti, ali bi za apostolat, odgoj, školstvo, kulturu i umjetnost nesumnjivo mnogo manje značili.

II. Razvoj u vremenu

Velik dio braće već u prvom franjevačkom stoljeću živi i djeluje u samostanima, a uz naznaku »conventualis« za njih se upotrebljava i izraz »Communitas Ordinis«, »fratres de claustro« ili čak i »claustrales«, ali ipak najčešći dodatak ostaje »conventualis«, koji postupno od pridjeva i atributa postaje imenicom i subjektom.

Istodobno i paralelno u Redu živi i djeluje druga skupina braće, koja s prvom sačinjava isti i zajednički red. U počecima ih zbog njihove revnosti nazivaju »zelanti«, da bi potkraj prvoga franjevačkog stoljeća od njih nastali »spirituali«, s kojima neke zajedničke značajke imaju tzv. »fraticelli«, koji su u prvoj polovici 14. stoljeća obilato pretjerali u svojem žaru i fanatizmu te su ih osudile crkvene vlasti. Od kraja 14. stoljeća uz »Communitas Ordinis« postoje i »Fratres de Familia«, kako su se često nazivali pripadnici reformnog ogranka, koji je u povijest ušao pod mnogo poznatijim nadimkom: Opservancija.

Problem odnosa apostolata i siromaštva. Premda je sâm osjećao sklonost povučenom životu u osami, Franjo je ipak prihvatio životno načelo: »Non solum sibi vivere, sed et aliis proficere!« Potrebe apostolata natjerale su njega i njegove pratioce da pomalo ili bar povremeno napuste samotišta po brdima i šumama te se smjeste i djeluju u gradovima i okolici. Napuštanje romitorija, gradnja većih nastambi, organizacija studija i osobito klerikalizacija Reda, sve je to otvaralo vrata širem području rada, koje je Franjina novost u Crkvi – mobilnost braće koja neće biti vezana stalno uz jedan samostan – obilato iskoristila.

Ipak, mnoga su braća, posebno kad se završavalo tzv. herojsko doba Reda, počela osjećati da pojedine stroge norme Pravila, posebno s obzirom na siromaštvo, skućuju i ograničavaju apostolat, pa su te svoje teškoće povjerila Svetoj Stolici, od koje su vrlo brzo dobila ublažena tumačenja.

Poznato je kako je sveti Franjo s obzirom na siromaštvo u počecima bio vrlo načelan, ali je potkraj života dopustio određenu evoluciju tog stava, u suprotnom smjeru od razvoja poimanja poslušnosti. I dok je poslušnost počeo tumačiti sve strože, s obzirom na siromaštvo, istina, teška srca, dopuštao je braći da otvaraju samostane, makar ne i njihovo posjedovanje. I još su neka ublaženja vidljiva u praksi prve franjevačke generacije. Tako su franjevački misionari u Maroku još za Franjina života dobili dozvolu da primaju i troše novac, bez posrednika, što im je dopustio 17. ožujka 1226. papa Honorije III. To je prvo službeno ublaženje siromaštva s odobrenjem Svete Stolice.

Svoj osjećaj za realizam Sveta Stolica je dokazala 29. rujna 1230. bulom »Quo elongati«, kada papa Grgur IX. daje neka ublaženja i ujedno donosi prvu službenu izjavu o Pravilu i Oporuci sv. Franje. Pozivajući se na dugotrajnu »familiaritas« s Franjom, papa Grgur IX. ističe da je potpuno mogao upoznati nakane svetog Franje, pa donosi tumačenje po kojem Oporuka nije obvezatna, a što se tiče Pravila, daje neka neznatna ublaženja s obzirom na posjedovanje.

Korak dalje učinio je papa Inocent IV. novom izjavom o Pravilu (1245). Potvrdivši apsolutno siromaštvo Franjevačkog reda i pripisavši u Franjinu duhu Crkvi vlasništvo nad pokretnim i nepokretnim dobrima, papa dopušta fratrima da se mogu služiti novcem ne samo u slučaju potrebe nego i za korisne i slične slučajeve, posebno kad bi njihove teškoće bile nepoznate. To, dakako, uvijek posredstvom »duhovnih prijatelja«, koji se moraju brinuti za braću »in necessitatibus et commodis«, imajući u vidu »rem necessariam aut utilem« i ne zanemarijući njihova »incommoda«.⁴

Isti je papa za fratre dopustio još jednu iznimku: da se bez duhovnih prijatelja, neposredno, mogu služiti novcem fratri zaduženi za gradnju monumentalne bazilike sv. Franje u Asizu (1253), uz uvjet da svaki prilog »totaliter ac fideliter« bude upotrijebljen na tu nakanu.⁵

Reakcije zelanata. Protiv tih ublaženja propisa Pravila s obzirom na siromaštvo ubrzo je reagirala ona struja fratara, zvanih »zelanti«, koja se isticala u ustrajnom i uvjerenom podržavanju obvezatnosti Oporuke sv. Franje, a Pravilo je doslovno opsluživala, bez ikakva tumačenja ili dodataka, pa je u papinskim ublaženjima i izjavama gledala popuštanje i otklon od prvotne revnosti. Dobro je već sad uočiti taj izraz: popuštanje ili laksizam, što do dana današnjega kao etiketa prati konventualski ogranak Franjevačkog reda. To je nanijelo mnogo zla i boli fratrima koji se možda nisu osjećali tolikim herojima da potpuno nasljeđuju učitelja iz Asiza, ali su nesumnjivo slijedili njegov put. Današnja praksa svih franjevačkih obitelji prvoga Reda potvrđuje istinu da valja dobro razlikovati laksiste od realista.

Reakcija zelanata donekle je imala odjeka na generalnom kapitulu u Genovi (1251), gdje je golema većina braće, »fere totum Capitulum«, branila papinska dopuštenja, premda je nekoliko engleskih zastupnika uspjelo da se kapitul odrekne onog dijela papinskih izjava u kojima je Inocent IV. bio blaži od Grgura IX. Rasprave su se također vodile i oko uloge tzv. prokuratora ili »prijatelja braće«, što će se u oštrm tonu protegnuti kroz cijelo prvo stoljeće franjevačke povijesti.

Pobornici ideje razvoja u Redu. Brat Ilija Buonbarone iz Asiza, vikar sv. Franje i drugi vrhovni poglavar Reda, prvi je uočio važnost studija i uložio je mnogo truda da se podigne intelektualna razina braće, koji su u početku velikim dijelom bili nesvećenici, dakle redovnici bez potrebne teološke naobrazbe. Premda sâm laik, bio je obrazovan, sposoban propovjednik, vrstan organizator i politički posrednik, u čemu je doživio i osobni krah. Zalagao se za otvaranje studija u provincijama, počeo je graditi veće crkve i samostane u gradovima, a narod je širokogrudno potpomagao te pothvate. Ilija je reorganizirao Red povećavši broj provincija, ali je zbog svoje autoritarnosti izazvao reakciju te je na kraju skinut s uprave.

4 Usp. bule *Ordinem vestrum* (14. XI. 1245) i *Quanto studiosis* (18. VIII. 1247).

5 Usp. bulu *Decet et expedit* (10. VII. 1253).

a od dijela braće doživio kritiku koja ga je pratila sve do naših dana. Neki u njegovim pokušajima otkrivaju prve jasne znakove uvođenja konventualizma u Franjevački red.

Sv. Antun Padovanski osobno je kao član komisije Reda sudjelovao kod pape Grgura IX. kad je taj veliki prijatelj sve. Franje i poznavatelj njegova duha zamoljen za neka izjašnjavanja i tumačenja Pravila (1230). Taj podatak ne govori mnogo, ali se može zaključiti da je i sv. Antun držao potrebnim intervent Svete Stolice i njezino tumačenje Pravila i Oporuke sv. Franje.

No posebno mjesto u razvoju Franjevačkog reda pripada sv. Bonaventuri, sedmom generalu Reda, koji je tu odgovornu službu obavljao sedamnaest godina (1257–1274) i zacrtao duboke tragove u daljnji razvoj bratstva. Već u svome prvome okružnom pismu 1257. i opet, nešto kasnije, 1262. godine, upozorava odlučno na neke zloporabe u Redu, ali je u isto vrijeme dao potvrditi izjave pape Inocenta IV. iz bule »Ordinem vestrum«, kojima Sveta Stolica ublažava i daje neke povlastice načinu života prvim franjevcima. Kada mu se učinilo potrebnim ili korisnim za život i apostolat braće, od Svete Stolice zatražio je nova ublaženja. Branio je pojavu napuštanje samotišta i ulazak u gradove, gradnju većih samostana i uvođenje domova studija, koji su se počeli razvijati unutar mladog Reda. Te je potrebe sv. Bonaventura prikazao kao ostvarenje jake želje Crkve da braća žive i djeluju među ljudima: »Inter homines... propter eorum aedificationem«, dok je u velikim samostanima i konventualnim crkvama gledao prednost da se postigne »maior devotio... ordinatio vita... officium divinum pulchrius... novitii melius informati... studium theologiae« a od solidno organiziranih studija očekivao je veće »aedificatio fidelium in fide et in moribus«, što je omogućavalo višu razinu propovijedanja.⁶

Poznati franjevački povjesničar iz kraja prošlog stoljeća, isusovac F. Ehrle, sv. Bonaventuru predstavlja kao najdostojnijeg zastupnika *Communitas Ordinis*: »Bonaventura predstavlja Zajednicu u najljepšem i najispravnijem obliku.«⁷ On je vjerovao da nije u interesu Crkve povratak tako strogom obliku života kakav se provodio u počecima Reda. Razvoj i napredak Reda držao je kao nešto naravno i potrebno, pa je to i promicao. Htio je da duh utemeljitelja nadahnjuje promjenu discipline koju su razne okolnosti bile nametnule.

U tome je Bonaventura bio blizak nekadašnjim zelantima i tadašnjim spiritualima, ali ne i s obzirom na ublaženje strogoće, u čemu su spirituali gledali katastrofalno popuštanje. Potkraj tog stoljeća jedan od njih, poznati fra Ubertino da Casale, optuživao je fratre kao »laxationum amatores et nutritores«, a posebno je šibao poglavare kao »tyrannidem multorum... quo tyrannizant«, a među »laxationes« ubraja: »Convivia nimis lauta et abunda«, velike crkve i samostane, pokapanja laika u konventualnim crkvama kao »cupiditas funeralium et bonorum temporalium«, a s obzirom na studije govorio je da su »curiosa studia paganica nimis continuata«, na što je vjerojatno smjerao protiv filozofije i Aristotela.⁸

6 Usp. S. BONAVENTURA, *Epist.* I, n. 2; *Determinationes*, p. I, prol.; q. 5; p. II, q. 15; *Epist. de 3 quest.: Opera omnia VIII*, p. 333, 335, 337, 340, 367, 469.

7 F. EHRLE, *Die Spiritualen*, u: *Archiv für Literatur-und Kirchengeschichte*, Berlin, 3 (1887) 591–592.

8 Usp. *Sanctitas vestra* u: *Archivum Franciscanum Historicum Quaracchi*, 9 (1916) 28–33.

Sve će te optužbe odjekivati sve više tijekom 14. stoljeća, posebno uoči Vijenskog sabora (1311–1312). Pritom nisu ni najmanje štedjeli sv. Bonaventuru, velikog organizatora Zajednice Reda. Njega fra Jakov iz Masse čak zamišlja sa željeznim pandžama da bi mogao »irruere... discernere et laedere« bivšega generala Reda, fra Ivana iz Parme, kojega su inače spirituali držali svojim osnivačem.

Danas objektivnija povijest spirituale ne ocjenjuje samo kroz njihov pozitivni doprinos Redu, već i po negativnim značajkama, pa je tako već Heribert Holzapfel mogao tvrditi da je, osim rijetkih iznimaka, »ono što je za njih bila zlorababa, za Bonaventuru, naprotiv, bio nužan napredak Reda... čiju valjanost i učinkovitost ne bi spasila strogost spirituala s obzirom na siromaštvo«.⁹

Produblјivanje krize. *Communitas Ordinis*, većina fratara koja je prihvaćala ublaženja i tumačenja Svete Stolice s obzirom na Pravilo, nastavljala je svoj put razvoja. Zahtjevima studija i pastoralnih aktivnosti, kao i misijskom apostolatu, tijekom 14. i 15. stoljeća pridružile su se neke druge potrebe vezane uz posebne događaje, kojima je to vrijeme obilovalo u povijesti Crkve: papinski boravak u Avignonu (1305–1377), stogodišnji rat između Francuza i Engleza (1340–1437), crna kuga koja je poharala Europu (1348–1349) i velika zapadna shizma (1378–1417). K tome valja računati i na obnoviteljski duh humanizma i renesanse, koji je donio mnogo plodova u umjetnosti, ali je za Crkvu i redovništvo značio određeno zahlađenje duhovnih ideala i njihovu stvarnu dekadenciju. Sve je to dovelo do daljnjih zaoštavanja razlika unutar dvaju oblika franjevačkog života.

14. stoljeće počinje novom izjavom Svete Stolice o Pravilu. Klement V. bulom »Exivi de paradiso«, objavljenoj na kraju Vijenskog sabora, 6. svibnja 1312, potvrđuje apsolutno siromaštvo uz isključenje privatnog vlasništva kao i onoga zajedničkog. Sva dobra ostaju u rukama Svete Stolice ili darovatelja, a fratrima se dopušta samo jednostavna činjenična upotreba, koja se proširuje i na onaj dio dobara, o čemu se ovdje prvi put službeno govori, koja Red može zakonito primiti. U dokumentu se prvi put spominje i »siromašno korištenje dobara«, ali ne u shvaćanju spirituala, koji su naglašavali »usus arctus et tenuis«, strogo i ograničeno služenje, već u razumnijem smislu, koji je primjenjivala *Communitas Ordinis*, samo na ono što izrijekom spominje Pravilo, dok je u drugim predmetima primjenjivala »usus moderatus temperantiae«.

Spirituali upozoravaju na zlorabe Zajednice, koje je ona pripisivala njihovu pretjerivanju i uopćavanju, premda je priznala pojedinačne slučajeve, o čemu govore i neke kaznene odredbe. Na optužbe spirituala papa ih u odgovoru redimensionira i vrednuje u svojim elementima stupnjeve kršenja siromaštva.¹⁰

Papa Klement V. daje Zajednici Reda neka daljnja olakšanja, posebno u vezi sa žitnicama i podrumima, priznajući da ih Franjo Asiški sigurno ne bi želio imati, ali da ne zna drugog izlaza za potrebe braće.¹¹ Takva stajališta preuzet će i Klementov nasljednik, papa Ivan XXII, koji je 7. listopada 1317. bulom »Quorundam exigit« pozvao spirituale na poslušnost, »sub excommunicationis poena«, ne samo zbog nošenja odijela »curtos, strictos, inusitados et squalidos«, u čemu se razlikuju od Zajednice Reda, već i zbog njihova života, čije je strogo siromaštvo, vezano

9 H. HOLZAPFEL, *Manuale historiae Ordinis fratrum minorum*, Freiburg i. Br. 1909, p. 32, 37.

10 Usp. *Bullarium Franciscanum*, Romae, 1898–1904 (C. Eubel), V, 83–85.

11 Usp. *Bullarium Franciscanum*, V, 84.

uz doslovno shvaćanje Pravila i Oporuke sv. Franje, kompromitirao neskriveni fanatizam, »fanaticum furorem«, kako ističe Holzapfel.¹² Spiritualisti su po papinim riječima prestrogo osuđivali umjereniji život braće, ali i zauzetije djelovanje fratarara, te razna papinska tumačenja koja su to omogućavala: »Ordini detrahens«, kaže papa Ivan XXII, »unionem scindens... recta ipsarum declarationum verba convertens in devium... suis accomodans sensibus«. I zaključuje da svaki red propada ako mu se otme potrebna poslušnost njegovih pripadnika: »Veliko je siromaštvo, ali još veća čistoća, a najveće je dobro poslušnost. Prvo, naime, obuzdava dobra, druga tijelo, a treća um i duh.«¹³

Većina spirituala podložila se tim papinskim smjernicama, ali se manjina oduprla i bila je osuđena. Neki su napustili poslušnost poglavarima i osnovali novu zajednicu s vlastitim poglavarima, čak i s ministrom generalom, naglašavajući poznate ideale strogosti i opsluživanja Pravila i Oporuke. Njihova otvorena pobuna protiv pape i Zajednice Reda teško je kažnjena. Dokinuti su, zajedno s »fraticellima«, kojima su se bili utekli i s kojima su se nakon osude povezali. Pozvane su civilne vlasti da prema njima poduzmu odgovarajuće mjere, što – nažalost – nije bilo prvi put u povijesti Crkve da mač rješava duhovne dileme. Optužba je bila vrlo teška: njihove »pestilentissimas novitates« izazvale su crkvene vlasti »contra istorum insaniam quasi contra publicam pestem, Ecclesiae Romanae rebelles perversi dogmatis assertores«.¹⁴

Suprotno tome, većinu fratara, *Communitas Ordinis*, koju su spirituali optuživali »de transgressione Regulae«, papa Ivan XXII. hvali kao »fide clarus, caritate profusus, humilitate placidus, obeditione devotus«, posebno zbog velike koristi koju donosi Crkvi.

Iznenaduju nas te kontrasne izjave o dvjema strujama u istom Redu. One ipak odražavaju stvarnost: s jedne strane, uz poneke zloporabe i ne tako strog život, jedni su fratri radili u velikoj raspoloživosti Crkvi i društvu, a s druge strane, unatoč doista strogome duhovnom životu i vjernom opsluživanju siromaštva do herojskih granica, drugi su fratri kritizirali braću i bunili se protiv onih koji nisu tako živjeli, pa su time ipak narušavali jedinstvo Reda i Crkve.

Problem savršenog siromaštva. No i većina Reda, *Communitas Ordinis*, koju je papa Ivan XXII. nazvao »humilitate placidus« i »obeditione devotus«, ustuknula je kad je isti papa stavio u sumnju savršeno siromaštvo Isusa Krista i njegovih apostola, na što se poziva franjevačko Pravilo. U tom je siromaštvu *Communitas Ordinis*, kao uostalom i spirituali, gledala najvišu redovničku savršenost. Ta je reakcija došla do izražaja na generalnom kapitulu u Perugi (1322), gdje je naglašeno tradicionalno franjevačko poimanje siromaštva prije nego što su se o tome izrazili papa i teološka komisija u tu svrhu imenovana. Na tu reakciju kapitula, koju su potaknula dvojica franjevačkih kardinala, Vidal du Four i Bertrand de la Tour, odgovorio je papa Ivan XXII, zajedno s teološkom komisijom 13. studenoga 1323, osudivši kao »pogrešnu i heretičnu, u protivnosti sa Svetim pismom, upornu tvrdnju da Krist i apostoli nisu posjedovali ništa, ni privatno ni u zajednici«.¹⁵ Papa je očito htio podsjetiti na realnije gledište s obzirom na siromaštvo i

12 Usp. H. HOLZAPFEL, *Manuale...*, 58–59.

13 Usp. *Bullarium Franciscanum*, V, 128–130.

14 Usp. *Bullarium Franciscanum*, V, 130, 135.

15 Usp. *Bullarium Franciscanum*, V, 256–259.

na ograničavanje tvrdnje o vrhovnoj savršenosti koja se htjela vezati uz posvemašnje siromaštvo franjevačkog Pravila, te je nastojao Franjevački red izjednačiti s ostalim prosjačkim redovima, lišeći ga povlastice po kojoj pokretna i nepokretna dobra postaju vlasništvo Svete Stolice. Papa je dokinuo i službe prokuratora ili sindika, koji su se u ime fratara brinuli za materijalno poslovanje. Time je Red de jure postao vlasnik i izravni upravitelj svojih dobara. Stari je sustav prikazan kao »simulatio«, čak i kao »perversa simulatio«, pri čemu je dolazilo do raznih svađa, što je sve ometalo redovnički život braće. Po papinim riječima, nedostatak vlasništva, kojim se kao višim oblikom siromaštva franjevci ističu nad ostalim prosjačkim redovima, koji posjeduju u zajednici, zapravo ne čini život siromašnim. »Savršenstvo kršćanskog života sastoji se prvotno i bitno u ljubavi, a ne u siromaštvu«, zaključio je papa Ivan XXII.¹⁶

U Redu su nastale shvatljive ali ne i opravdane reakcije. Najodgovorniji u upravi, ministar general Mihael iz Cesene i prokurator Bonagracija iz Bergama, počinili su političko samoubojstvo: priklonili su se kralju Ljudevitu Bavarskom, dijeleći s njime optužbe na račun pape i priznavši kao protupapu Nikolu V. Unutar Reda došlo je do komešanja, ali je većina fratara ostala vjerna papi Ivanu XXII.

Njegov pogled na siromaštvo donekle se očituje u nekim propisima Lionskih konstitucija (1325), koje braću pozivaju da poštuju papinu volju. Jasno je da počinje klijeti načelo koje je Ivan XXII. pronašao kod pape Grgura IX: »Posjedovati nešto u zajednici ne ruši uzvišeno siromaštvo!« To načelo naići će i na brojna osporavanja, pa se katkad nalazi, a katkad ga nema u zakonodavstvu Reda, da bi ga definitivno preuzela i ozakonila konventualska obitelj Franjevačkog reda na Tridentском saboru.

Papa Martin V. bulom »Ad statum Ordinis« (1430) proteže vlasništvo ne samo na pokretna i nepokretna dobra, koja su bila ograničena samo na crkve, samostane i vrtove, nego i na godišnje prihode i na dobitke od polja koja su dobivena darovnicama, oporukama i drugim naslovima. Ta bula nije uvela nešto bitno novo, nego je naprosto kodificirala stanje koje je zatekla. Zato je pretjerano taj papinski dokument nazivati »magnum chartom« konventualizma, jer on ima mnogo starije i dublje korijene.

Objašnjenje Svete Stolice prigodom tih ublaženja siromaštva jednako je kao i u prethodnim slučajevima: to zahtijevaju uvijek novi oblici života i apostolata, izlazak ususret braći kako bi se mogla intenzivnije posvetiti svetoj službi i u tome imala što više uspjeha. Papa Eugen IV (1432) piše da ublaženo siromaštvo neće omesti braću »quamplurima fructuosa ac utilia«, a papa Siksto IV (1472), koji je prethodno bio ministar-general Franjevačkog reda, piše da Red ne bi mogao podržavati razna apostolska djela i studije, na koje je toliko prionuo, niti bi mogao odgovarajućim marom uzdržavati prekrasne crkve, središta duhovnositi i umjetnosti, »ex incerta mendicitate et minutis elemosynis«.¹⁷

Upravo ti apostolski i kulturalni motivi privoljeli su konventualski ogranak Franjevačkog reda da se na spomenutom Tridentinskom saboru, 3. prosinca 1563, izjednači glede zajedničkog posjedovanja s praksom ostalih redova, što je ujedno i posljednji odlučujući korak s obzirom na ublaženje siromaštva.

16 Usp. *Bullarium Franciscanum*, V, 243–244.

17 Usp. *Bullarium Franciscanum*, ns, III, 66.

Konventualizam i opservancija. Ipak, unatoč raznim pokušajima Svete Stolice da primiri duhove, u 14. stoljeću, i to u njegovoj drugoj polovici, unutar jedinstvenog Reda dolazi do obnove prigovora koje su svojedobno zelanti i spirituali upućivali na račun većine, tzv. Zajednice Reda. Samo, za razliku od prvih, novi revnitelji i obnovitelji ne upadaju u krajnosti i fanatizam, makar je i sada znalo doći do neugodnih nesporazuma, pa čak i svađa.

Konventualizam, kako je vidljivo, potkraj 14. i tijekom 15. stoljeća u svojim redovima doživljava dekadenciju, pa su protiv tog pada ustajali pape, vrhovni poglavari, generalni kapituli, a posebno reformatori unutar Reda. I kao što je više katoličkih redova tog vremena prošlo fazu konventualizma, tako su isto ti redovi doživjeli i fazu obnove, poznatu općenito pod nazivom »opservancija«. Tako se među benediktincima govorilo »de observantia benedictina«, a najpoznatiji je slučaj poznata opatija sv. Justine u Padovi, na prijelomu 14. u 15. stoljeće, koja se nazvala »Congregatio Casinensis alias de S. Justina seu de Observantia«. Među cistercitima se spominje »Observantia regularis S. Bernardi«, nastala u Španjolskoj 1425.

Opservanciju, dakako, poznaju i prosjački redovi. Tako među dominikancima bl. Rajmund iz Capue, »primus Ordinis reformato«, između 1380. i 1400. želi oživit duh opsluživanja s obzirom na dominikansko Pravilo i konstitucije, te – unatoč mnogim teškoćama – promiče opservanciju i osniva opservantske samostane.

Zajednička nit koja povezuje sve te opservantske pokrete u 14. i 15. stoljeću jest težnja povratka idealima i početnim herojskim oblicima života, odbijanje ili vrlo ograničeno prihvaćanje papinskih tumačenja i ublaženja, prednost malenim crkvama i samostanima, skromnije oblačenje i nošenje obuće (sandale), vrlo oskudna ishrana, intenzivniji molitveni život, više pučko negoli učeno propovijedanje, zapostavljanje visokih studija i naslova. Za franjevačke opservante Luka Wadding za 1456. godinu piše: »Observantes in humili statu a serio litterarum studio ut plurimum abhorrentes«,¹⁸ premda u isto vrijeme opservantski pokret ima učene pripadnike i pobornike Ivana Kapistrana i Jakova Markijskog, a u sljedećem stoljeću vrsne tridentske teologe Vegu i Castra.

Početna ograda od kulturne i znanstvene pripreme opservante najprije drži daleko od nekih srodnih aktivnosti, kao što su studij i teološki naslovi, ali su ubrzo u tome opservanti preuzeli konventualsku praksu, pa su čak na tom području i pretekli konventualce. No ta pojava konventualizacije opservantskog života dovela je ubrzo unutar opservancije do novih pokreta obnove, pa tako uz »regulares observantiae« imamo i »strictiores observantiae«, kao što je prethodno bio i slučaj s cistercitima odnosno trapistima, a kod franjevaca uz opservante se pojavljuju i reformati.

Franjevačka opservancija nastala je Italiji i Francuskoj, gotovo istodobno ali ne i povezano. Na inicijativu pobožnog brata fra Pauluccija de Trincija (1368) došlo je do obnoviteljskog pokreta, koji se potpuno afirmirao već 1415. godine. Poput prvih revnitelja, opservanti toga prvog razdoblja, koje obuhvaća pedesetak godina, zagovaraju povratak romitorijima, zanemarivanje studija, koji drže opasnošću za duh jednostavnosti, izbjegavanje crkvenih časti, skromnije oblačenje i nošenje sandala. Posebno su njegovali duhovnost i strog način života.

18 L. WADDING, *Annales Minorum*, 1456, 226, p. 555.

Za razliku od prvotnih zelanata i spirituala, franjevački opservanti ne otimaju se potrebama apostolata, pa se na tom području uočava i određeni stupanj razvoja koji neki opet nazivaju konventualizacijom opservancije. Posebno su se u tome istaknuli neki pobožni i sveti obnovitelji koji su prethodno prošli konventualsku formaciju, kao sv. Bernardin Sijenski i bl. Albert iz Sarteana, dvojica koji, uz spomenute sv. Ivana Kapistrana i sv. Jakova Markijskog, predstavljaju četiri glavna stupa opservancije.

Nakon prvog polustoljeća opservancije, koje nekako obilježavaju više povučenost, skromnost, neukost, nastupa stoljeće opservancije, koje predstavlja naglašeni apostolski žar i veću otvorenost razumnim prilagodbama. Sabor u Kostanci (1415) odredbom »Supplicationibus personarum« zapravo izdaje »magnu chartu« franjevačke opservancije. Opservanti dobivaju veliku autonomiju, s vlastitim poglavarijama, koji se nazivaju vikari, i provincijama, koje se nazivaju vikarije.

Unutar jedinstvenog Reda ostalo je neriješeno pitanje unutarnjih veza i odnosa između konventualske većine i opservantske manjine, koja sve više raste, da bi se potkraj 15. stoljeća opservantska struja brojčano izjednačila s konventualskom. Suvremeni kroničar, bl. Bernardin Amici Aquilano, opservant, ističe 1480. prvotne dobre odnose: »In illis principiis mitiores et gratiores erant fratres conventuales cum fratribus Familiae quam postea.« Postupno pogoršanje uzajamnih veza posebno je zaoštrila pojava prelaženja ili čak otimanja samostana koji su katkad i silom bili privedeni opservanciji, kao što je bio slučaj sa Svetim Franom u Zadru, premda su opservanti u početku nastojali otvarati samostane »extra civitates et terras, nam nova loca sumendo nulli faciebant iniuriam... quoniam, si voluissent conventus accipere, indignationem patrum Conventualium oportebat incurrere et in continuo bello morari, quia nemo de domo sua potest sine turbatione repelli.«¹⁹

Unutar jedinstvenog Reda dolazi sve više do zategnutosti i nerazumijevanja, da upotrijebimo te eufemizme, između Zajednice Reda (ili konventualaca) i fratres de Familia (ili opservanata). Tako u Parizu 1410. na Sveučilištu nastaju »quaerimoniae«, gdje se ponavljaju i obnavljaju stare optužbe, a slično se čulo na račun konventualaca i na već spomenutom Saboru u Konstanci (1415), kako su pažljivo zapisali konventualac Franjo Micheli Del Padovano u djelu »Advisamenta« (1455) i bivši konventualac i opservant Ivan Brugman u spisu »Solutiones« (1460). Uz stare optužbe dodane su i neke novije, kao: »Silentium frangere non dubitant: de inclinationibus et aliis ceremoniis nihil vel saltem modicum curant.«²⁰

Prema pisanju Franje Michelija del Padovano iz Firence, koji nije bio nimalo nježan ni prema svojoj subraći, opservanti su optuživali konventualce da je nemoguće s njima živjeti jer se u njihovim samostanima prima novac kao milostinja, pa su samostani i fratri postajali »vlasnici« te su braća tako bila »continuo in peccato mortali«. Optužbe koje danas doista izgledaju naivno i ne zaslužuju riječ komentara.

Bivši konventualac, spomenuti opservant Brugman, optužbe na račun konventualaca da su »laxationum amatores«, iz vremena spirituala, nešto je ublažio manje drastičnom formulom da su »latae viae fratres«, što je u biti isto, pa poziva svoju novu subraću da se čuvaju konventualaca i njihovih samostana, koje naziva »de deformatione«, ukoliko netko ne želi postati »martyr aut apostata aut dissolutus«.

19 Usp. B. AMICI AQUILANO, *Chronica fr. min. Observantiae*, izd. 1902, p. 15 i 25.

20 Usp. *Archivum Franciscanum Historicum* 9 (1916) 27–34, 40.

Kao bivši konventualac Brugman je vjerojatno imao uvid u život svoje bivše braće, ali je teško prihvatiti takvo uopćavanje, jer da je tako, ne bi sigurno sv. Bernardin Sijenski tako rado boravio u konventualskim samostanima u Sijeni, Firenci, Bologni i Padovi, da bi, konačno, i preminuo u konventualskom samostanu u Aquili (1444), a znamo da nije postao ni mučenik, ni otpadnik ni raspuštenik.

Bilo je zloraba, a katkad su bile i teške, kao npr. izbjegavanje zajedničkog života i vođenje privatnog života, neposredno služenje novcem, prihvaćanje crkvenih časti i dostojanstva, pretjerano ustupanje povlastica poglavarima i magistrima Reda. Bilo je vjerojatno i slučajeva kršenja zavjeta, ali je sigurno apsolutna nepravda sve to paušalno pripisati cijeloj Zajednici Reda, koja je u to vrijeme imala 30.000 fratara. Nije pošteno nazivati zlorabama ona ublaženja koja je Sveta Stolica udijelila većini u Redu, a u vezi s potrebama apostolata. O tome se može raspravljati, ali se ne može zanijekati zakonitost jer su u tome izravno umiješani i pape, kojima po Pravilu pripada da tumače oblik i način života male braće.

U to vrijeme sveopće krize i dekadencije cjelokupne Crkve ne smije se smetnuti s uma ni velika vitalnost i ostvarenja na mnogim područjima misijskog, pastoralnog, znanstvenog, karitativno-socijalnog, duhovnog i umjetničkog života. U 14. i 15. stoljeću franjevački samostani i crkve širom Europe postaju središta pastoralnog života, žarišta duhovnosti i rasadišta umjetnosti. Fratiri su znali privući i privoljeti brojne vrhunske umjetnike tog vremena da ostave svoja remek-djela u njihovim crkvama i samostanima. Tako Cimabue, Giotto, Martini i Lorenzetti u Asizu, Da Maino i Della Robbia u Firenci, Donatello u Padovi, Bellini, Vivarini i Tiziano u Veneciji, da ne nabrajamo dalje, a u što se može i danas uvjeriti svaki dobronamjernik.

Samostani, posebno oni u velikim gradovima, organizirali su nove studije i knjižnice. Već oko 1450. *Communitas Ordinis* ima 16 generalnih sveučilišnih studija, koje je službeno odobrila vrhovna uprava Reda, a tridesetak studija nešto je manjeg dometa. Uz stare kuće studija, kao što su Pariz, Oxford, Cambridge, treba podsjetiti na Toulouse, Montpellier, Salamancu, Köln, Erfurt, Beč, Prag, Bolognu, Padovu, Firencu, Napulj i Rim. Tu niče i dolazi do pune afirmacije franjevačka teologija s bonaventurijanskom i skotističkom školom na čelu.

U isto vrijeme, tijekom 14. i 15. stoljeća, Red je dao Crkvi 915 biskupa, 20 kardinala i dvojicu papa: Siksta IV. i Aleksandra V (čije je ime doduše vezano uz pokušaj nadilaženja shizme Sabora u Pizi, pa ga mnogi ubrajaju i među protupape). Iz Provincije sv. Jeronima u Dalmaciji posebno mjesto u tom razdoblju zauzimaju dva vrsna teologa i propovjednika, fra Ljudevit Traversari iz Pirana i fra Julijan iz Milja. A kao posebnu krunu treba li spomenuti i svetog mučenika iz Šibenika, fra Nikolu Tavelića?

Konačni rascjep i dioba Reda. Unutar Franjevačkog reda potkraj 14. i tijekom 15. stoljeća paralelno žive i djeluju konventualci i opservanti. Mnogi pape nastojali su pomiriti tenzije i ušćuvati Red u jedinstvu, od Martina V (1430), Eugena IV (1443), Nikole V (1453), Kalista III (1456), Siksta IV (1472) do Julija II (1506), ali su sva nastojanja i pokušaji ostali uzaludni i bez trajnijeg ploda. Kad je uvidio da se ništa ne može, papa Leon X (1517) konačno dijeli Franjevački red u dvije obitelji: konventualsku i opservantsku, kojoj je pridodao i ostale reformne pokrete u Redu.

Bula »*Ite vos*« objavljena je 29. svibnja 1517. i opservantskoj obitelji daje punu samostalnost i neovisnost. Čak, opservantima papa Leon X. daje i pravo da una-

prijed službeno predstavljaju Red male braće, što nesumnjivo predstavlja juridički primat u Redu. Dotadašnje opservantske generalne i provincijske vikare uzdiže na mjesto ministara-generalna i provincijala, a konventualski poglavari ubuduće bi se trebali zvati magistri-generalni i provincijali te bi njihov izbor trebao potvrditi opservantski general. Time je Leon X. potpuno izokrenuo situaciju. Ipak, konventualci se nisu pomirili s inverzijom stanja, nisu prihvatili nazive magistra-generalna i magistra-provincijala, što su pape prešutno prihvatili, a odobrenje konventualskih poglavara tražilo se izravno od Svete Stolice, što je također prešutno prihvaćeno lakonskom formulom: »Pro hac vice tantum«. Godine 1549. nestalo je i te ograde i otada do danas Sveta Stolica izravno odobrava izbor konventualskih poglavara, bez ikakva utjecaja opservantskih poglavara.

Godina 1517. predstavlja nesumnjivo bolan događaj u Franjevačkom redu, ali i jednu realnu mogućnost, koja i danas potvrđuje ispravnost takva izbora. Da nije učinjen rez, možda bi se uščuvalo jedinstvo Reda, ali je pitanje da li bi se time spasile opravdane želje braće jedne i druge strane. Daljnji uspjesi kroz povijest i jedne i druge obitelji potvrđuju kako su mogući različiti putovi da se dođe do istog cilja.

III. Pokušaj kritičkog osvrta

Nakon prilično opširnog prikaza ostvarenja konventualizma u Redu male braće, potrebno je iz današnje perspektive, sine ira et studio, dati kritičku ocjenu tog fenomena, koji ima različite vidove i posljedice. Pritom valja paziti da ne upadnemo u tipičnu pogrešku nepotrebnog uopćavanja koje ne odgovara povijesnoj stvarnosti. Zato ni eventualne zloporabe koje su tijekom razvoja više ili manje izbijale na vidjelo ne treba shvatiti kao isključivi specijalitet franjevačkog konventualizma.

Negativni vidovi. Ublaženja koja karakteriziraju »conventualitas«, a odnose se na življenje Pravila i herojskih ideala osnivača, dovela su do nekih neželjenih posljedica. U viziji sv. Bonaventure, kojega mnogi drže začetnikom konventualizma u najboljem smislu riječi, sva tumačenja Svete Stolice trebala su dovesti do veće regularnosti, sabilnosti i aktivnosti u službi Crkve, što se nije uvijek i jednako ostvarilo. U nekim većim samostanima redovnički se život provodio bezbrižnije i lagodnije, s manje pobožnosti, što je omogućavala i velika zajednica braće, gdje osobno zalaganje može biti prekriveno i zanemareno ako nema dovoljno zanosa ni oduševljenja. To potvrđuje i današnja praksa, ne samo u Redu franjevaca konventualaca.

Zloporabe su bile moguće i na području studija i postizanja akademskih naslova, koji su donosili poneku povlasticu i dispenzu, a to je kod manje osjetljivih duša bila velika šansa da se zanemari redovnička stega, dnevni red, molitvena praksa, zajednički život. Katkad su tzv. »gratiae magisteriales« ili »lectorales«, koje su se davale magistrima ili lektorima u Redu radi olakšavanja i omogućivanja plodonosnijega znanstvenog rada, dovodile manje skrupulozne fratre do pretjeranosti. Najprije su dobili »sociusa«, koji je kasnije nazvan »famulus«, što je zapravo bio osobni sluga. Takvi su fratri imali i pravo na »camerae oclusae a dormitorio sequestratae«, a k tome je uskoro došlo i pravo na »hortulus«, što je, dakako, u namjeri dobro postavljeno, kako bi se fratri mogli što nesmetanije i djelotvornije posvetiti znanstvenom radu. U kasnijem povijesnom razdoblju ta je pojava znala

doživjeti i zlorabiti kupovanja toga prava, pa se događalo da je smrću jednog magistra Reda njegovu pojedinačnu sobu dobivao onaj koji je uz pomoć dobrotvora ili nekim drugim kanalima uspio samostanu uplatiti određeni iznos.

Oprost od koralne obveze, osim prisustvovanja večernjoj i povećernjoj molitvi, od čega nije nitko bio oslobođen, popratili su drugi oprosti, kao što je dispensa od zajedničkog blagovanja, oprost od posta i nemrsa. Ipak, pretjerane su bile optužbe, koje su svojedobno spirituali i famozni Ubertino da Casale već 1310. godine iznosili protiv »convivia lauta et abunda« koje su kasniji repetitori sličnih optužbi pretvorili u »cibaria delicata« i »conviva splendida«. Na takve optužbe duhovito odgovara glasoviti Salimbene de Adam iz Parme, autor djela »Chronica« (1282–1288), navodeći kako su mu prigodom ulaska u Red priredili ukusnu večeru, ali su potom »dederunt mihi caules, quibus oportit me uti omnibus diebus vitae meae«.

Jedan dokument iz 1433. nabroja devet »gratiae magisteriales«, među kojima ima mjesta i za vrlo korisne milosti, kao što je npr. dozvola za »praedicatio ubique«. Akademski naslovi omogućili su nekoj braći da dobiju službu u kurijama, na uslugu biskupima ili kardinalima, pa su tako postojali »fratres de curia« ili »palatini fratres«, a njihov život izvan bratstva bio je u napasti da odudara od ideala franjevačkog fraternitasa, da ne kažemo i minoritasa. Neke odredbe iz 1354. i 1360. dopuštaju takvim fratrima izbjavanje iz zajednice jedan dan tjedno, katkad čak i dva do tri dana. Godine 1370. bilo im je određeno da u zajednici budu bar jedan dan tjedno. Te zlorabe sigurno nisu pogodovale razvijanju zajedničkog života, pa je tako D. A. Mortier ustvrdio da je »la conventualité avait pour base principale la vie privée«. ²¹ A najgore je bilo kada su se akademski naslovi dodjeljivali onima koje su neki posprudno nazivali »ydiotae et extraordinarii bachalarii, lectores extravagantes et asini lectorati«, koji su najčešće završavali u lutanju i napuštanju Reda.

Nesporazumi su se susretali i na razini organizacije i klerikalizacije Reda, što je dovodilo do novih sustava uprave, u načelu do centralizacije, iz čega su braća nesvećenici vrlo brzo isključeni iz aktivnog i pasivnog prava glasa. A što se tiče slabosti na području redovničkih zavjeta, nije ovdje mjesto da se javno govori jer ta pojava svakoj generaciji redovnika postavlja ozbiljan ispit savjesti pred Bogom i vlastitom dušom. Možemo samo spomenuti pojavu tzv. pekulija, prava posjedovanja manje količine novca ili nekih dobara, što je imalo svrhu da olakša studijski ili apostolski život, a što je također doživjelo mnoga iskušenja.

Pozitivni vidovi konventualizma. Slijedeći neki kronološki red, među pozitivne elemente treba možda najprije staviti prijelaz iz samotničkog života po romitorijima i otvaranje samostana u gradovima. Taj put doslovno vodi u »conventualitas«, kao što upućuje i sam pojam, a ujedno predstavlja i jedan od njegovih najpozitivnijih vidova: izići ususret pastoralnim potrebama naroda i njegovu vjerskom i građanskom rastu. To potvrđuje već sv. Bonaventura, kojega Ehrle ističe kao najdostojnijeg predstavnika konventualnog zajedništva, u njegovu najljepšem i najispravnijem obliku. Jednom osporavatelju koji mu je prigovarao da je urbanizacija fratara velika napast za ugodniji život, serafski je naučitelj odgovorio da takav način života traže i Crkva i Red, da bi braća živjela »inter homines... propter eorum aedificationem, ut promptius eis adsimus, quando requirunt a nobis

21 Usp. D. A. MORTIER, III, *La Conventualité*, Paris, 1907, p. 299, 308.

poenitentiam, doctrinam et salutis consilius«. ²² Upravo demografska ekspanzija 12. i 13. stoljeća tjera ljude sve više u gradove, gdje su mogli lakše naći posao, pravnu zaštitu, a ni kulturni život nije bio više tako zanemariv kako se možda misli.

Jedan od najznačajnijih doprinosa konventualizma jesu veliki samostani i crkve, obično umjetnički dotjerani. Samostani su najčešće prava žarišta pastoralnih i liturgijskih aktivnosti i manifestacija, a ni obrazovno-kulturna uloga nije zanemari-va. U duhu franjevačke skromnosti iz crkava su se isključivale »superfluitates notabiles«, što je uočljivo i onome koji nema puno smisla za arhitekturu i ostalu umjetnost, a u što se može uvjeriti svatko, da ne odem predaleko, naprimjer obilaskom crkve sv. Franje u Puli, koja je neosporno remek-djelo franjevačke gotike.

Konventualni način života zahtijevao je solidniju formaciju kandidata, a omogućavao je produbljeni studij teologije i ostalih svetih znanosti, a to bi sve bilo otežano, da ne kažemo onemogućeno, da su fratri ostali u samotištima po obroncima izvan gradskih sredina. I to valja ubrojiti među pozitivnije karakteristike konventualizma, koji je od svojih kleričkih članova tražio da u propovjedima uz pokoru i ćudoređe naviještaju kršćanski nauk, pa je doktrinarna dimenzija otežavala here-tička zastranjivanja, kakvih je znalo biti u dobrim, ali često ne i dovoljno obrazovanih propovjednika. Uz redovite teološke nauke »conventualitas« je promicao i višu teološku naobrazbu, posebno po velikim sveučilišnim središtima, koja smo već spomenuli. U tim su se centrima obrazovali budući magistri Reda, što odgovara današnjim doktorima teologije. Taj znanstveni naslov bio je u upotrebi kod franjevaca konventualaca sve do Drugoga vatikanskoga sabora, kada je s obnovljenim konstitucijama dokinuta i ta mnogostoljetna tradicija.

Što se tiče redovničkog opsluživanja i duhovnog života, unatoč nekim prigovorima da konventualizam vodi k laksizmu, povijesni razvoj posljednjih stoljeća najbolje osporava i pobija te optužbe, što potvrđuje i činjenica da je samo za pontifikata Ivana Pavla II. crkveno učiteljstvo službeno proglasilo svetima dva člana konventualske obitelji (sv. Franjo Antun Fasani i sv. Maksimilijan Kolbe) i isto toliko blaženih (bl. Antun Lucci i bl. Rafael Chylinski).

Završne misli

Negdje u 11. stoljeću bivši benediktinac a zatim cistercit, Nikola iz Clairvauxa, pisao je svojem nekadašnjem opatu: »Vos enim elegistis vitam dulciorem, nos fortiorem: at utraque Deum quaerit, utraque Deum invenit, cum utriusque auctor sit Deus!« To se isto ili slično može reći i za konventualsku struju razvoja Franjevačkog reda, kojoj pripada povijesni primat među danas postojećim franjevačkim obiteljima, što ništa ne umanjuje niti osiromašuje ostale franjevce, koji su se kroz povijest možda istaknuli višim herojskim stupnjem opsluživanja i vjernosti početnim idealima, premda su značajne promjene modernog vremena iznivelirale te razlike. To je na početku ovog stoljeća potvrdio i papa Pio X, koji je jednom prigodom izjavio: »Franjevci konventualci, unatoč služenju novcem i drugim oprostima, opslužuju Pravilo ne manje dobro od franjevaca opservanata.«

²² S. BONAVENTURA, *Determinationes super Regulam*, q. 5, vol. VIII, p. 340.

Riassunto

LA »CONVENTUALITAS« NELL'ORDINE DEI FRATI MINORI

S. Francesco fondò l'Ordine al quale dette due caratteristiche essenziali: fraternitas e minoritas. Ma presto, durante l'evoluzione dell'Ordine, ad un gruppo dei francescani fu aggiunto un terzo elemento, espresso nel nome »conventualitas«, caratteristico per molti Ordini religiosi di quel tempo.

La »conventualitas« fu presto legata al nome specifico dell'Ordine francescano. »Conventuale« qui viene presentato nell'elemento base che le diede vita e sviluppo. Le primitive attività dei frati minori all'inizio rimasero limitate alla predicazione popolare, all'assistenza dei malati, al lavoro manuale in aiuto dei più bisognosi, ma col sorgere e l'affermarsi del conventualesimo, operante nei grandi conventi e chiese al centro delle città, queste attività divennero assai più ampie e più varie: liturgiche e pastorali, con predicazione non solo penitenziale o morale, ma anche dottrinale, missionarie e unionistiche, scientifiche e culturali, gerarchiche, legatizie e inquisitoriali, caritativo-sociali.

Gl'impegni sempre più pressanti che queste attività imponevano, portarono presto ad una interpretazione meno rigida della Regola e dei suoi ideali più eroici, ma per questo la »conventualitas« non è sinonimo di rilassatezza, anche se abusi non mancarono nel conventualesimo francescano, come in quello di tutti gli altri Ordini monastici e mendicanti di quel tempo.

L'Autore espone l'evoluzione conventuale nell'Ordine, in modo più ampio per i primi secoli, descrivendo specialmente la relazione tra diverse attenuazioni e la povertà e la reazione degli »zelanti«, poi »osservanti«. Tra i sostenitori dell'evoluzione conventuale dell'Ordine enumera diverse personalità francescane, in modo speciale s. Bonaventura. Le vicende storiche del 1517 portarono alla divisione dell'Ordine francescano, che fin' ora rimane diviso in diverse famiglie.

Nella seconda parte, molto più breve, l'Autore espone le caratteristiche positive e negative del conventualesimo francescano, che ancor oggi nella Chiesa rappresenta una famiglia francescana molto attiva e feconda, come lo dimostra l'esempio di s. Massimiliano Kolbe, grande santo di questo nostro secolo martoriato, apostolo mariano e missionario in Oriente.